

fondó

[MONÒVER]

Del Fondó a l'exili

Proposta didàctica
Educació Primària

AJUNTAMENT DE
MONÒVER

GENERALITAT
VALENCIANA

Conselleria de Participació,
Transparència, Cooperació
i Qualitat Democràtica

UA

UNIVERSITAT D'ALACANT
UNIVERSIDAD DE ALICANTE
Facultat d'Educació
Facultad de Educación

GRUP D'INVESTIGACIÓ EN
IGUALTAT, GÈNERE I EDUCACIÓ
UNIVERSITAT D'ALACANT

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Des de les Regidories de Turisme i Memòria Històrica de l'Ajuntament de Mònover us presentem aquesta proposta didàctica basada en l'Espai Memorialístic del Fondó de Monòver. Les quatre guies didàctiques abracen l'educació primària, secundària, batxillerat i universitat. En relació a aquesta darrera etapa, les propostes s'adrecen als estudiants del Grau de Mestre en Ensenyament Primari. Així, el material ha sigut elaborat per professorat expert en aquesta àrea adscrit a la Facultat d'Educació de la Universitat d'Alacant. Ells i elles són Rubén Blanes, Rocío Díez, Laura Lucas, Bárbara Ortuño, Santiago Ponsoda i Felipe Sigüenza. Aprofitem aquestes línies per mostrar el nostre agraïment pel treball que tan minuciosament han realitzat. Aquest material didàctic suposa la culminació d'un ambiciós projecte que vam encetar des de l'Ajuntament de Monòver l'any 2015.

El 6 i el 7 de març de 1939 la pedania monovera del Fondó va entrar en la història perquè des del seu aeròdrom van partir cap a l'exili les personalitats polítiques, intel·lectuals i militars més importants de la II República, entre ells el President del Govern, Juan Negrín. Conscients de la importància d'aquest llegat, l'Ajuntament de Monòver va elaborar un ambiciós i necessari projecte, amb l'ajuda de la Generalitat Valenciana, per tal de convertir el Fondó en un lloc de referència per a l'estudi, la recuperació de la Memòria Democràtica i, també, per a la dinamització turística de Monòver. Així, vam crear un Centre d'Interpretació per a divulgar els fets històrics esdevinguts; vam rehabilitar l'antic refugi antiaeri que, a més, alberga una exposició permanent de dibuixos realitats per infants de la Guerra Civil (1936-1939) i la Guerra de Síria (2010); i vam distribuir quatre hitos de ferro al llarg del llogaret que pretenen crear un espai homogeni a l'aire lliure. Cal dir que aquest espai va estar inclòs en la cinquena edició del prestigiós Premi d'Intervenció Patrimonial «Architectural Heritage Intervention» (AHI).

Les unitats didàctiques que ara us presentem completen el projecte, ja que

suposen posar a l'abast dels docents un valuós material a través del qual l'alumnat es podrà acostar a l'estudi de la història més recent de l'Estat Espanyol partint d'un fet local. Així, el procés d'ensenyament-aprenentatge partirà d'un enfocament contextualitzat, significatiu i experimental, atès que a

partir de la història d'un lloc proper concret arribaran a comprendre continguts globals. En aquest sentit, cal apuntar que l'Espai Memorialista del Fondó ofereix visites adaptades als diferents nivells educatius.

Amb totes aquestes actuacions l'Espai Memorialista assenta les bases del seu projecte. Creiem que hem aconseguit que aquest centre cultural siga un espai de referència en l'àmbit estatal a través del qual difonem el llegat polític i cultural de les persones que van eixir cap a l'exili des del Fondó; estimulem entre la ciutadania els valors democràtics com a millor antídoto contra les polítiques excloents i totalitàries; i establim relacions històriques i punts de contacte amb fenòmens socials actuals, com ara les migracions, els exilis i els desplaçaments forçosos.

Júlia Tortosa Corbí

Regidora de Polítiques Culturals i Memòria Històrica de l'Ajuntament de Monòver

Març, 2024

Introducció

Aquesta proposta didàctica es basa en l'espai memorialista del Fondó (Monòver), lloc des d'on va partir cap a l'exili l'últim govern de la II República i se centra en els continguts referits a la Guerra d'Espanya i en les seues conseqüències, parant una especial atenció a l'exili. Així doncs, el disseny de la present proposta didàctica té com a objectiu principal l'ensenyament-aprenentatge de la història per a 6é d'Educació Primària, dins l'àrea de Coneixement del Medi Natural Social i Cultural, partint d'un fet local per tal de treballar conceptes i continguts més globals. En aquesta línia es busca que l'alumnat trebal·le els conceptes associats al desenvolupament del pensament històric com són:

- Rellevància històrica
- Perspectiva històrica
- Canvi i continuïtat
- Causa i conseqüència
- Evidències històriques
- Dimensió ètica de la història

Justificació curricular

DECRET 106/2022, de 5 d'agost, del Consell, d'ordenació i currículum de l'etapa d'Educació Primària

Objectius

- 1. Conèixer i apreciar els valors i les normes de convivència, aprendre a obrar d'acord amb aquestes de manera empàtica, preparar-se per a l'exercici actiu de la ciutadania i respectar els drets humans, així com el pluralisme propi d'una societat democràtica.
- 2. Desenvolupar hàbits de treball individual i d'equip, d'esforç i de responsabilitat en l'estudi, així com actituds de confiança en si mateix, sentit crític, iniciativa personal, curiositat, interès i creativitat en l'aprenentatge, i esperit emprenedor
- 4. Conèixer, comprendre i respectar les diferents cultures i les diferències entre les persones des d'una perspectiva crítica, la igualtat de drets i oportunitats d'homes i dones i la no discriminació de persones per motius gènere, cultura, ideologia, d'ètnia, orientació o identitat sexual, religió, diversitat funcional o altres condicions.
- 5. Conèixer i utilitzar de manera adequada i efectiva, oralment i per escrit, les llengües oficials: el valencià, com a llengua pròpia i oficial, i el castellà, com a llengua cooficial, i desenvolupar hàbits de lectura individual i en contextos de diàleg, debat i intercanvi d'experiències.
- 9. Conèixer els aspectes fonamentals de les Ciències de la Naturalesa, les Ciències Socials, la Geografia, la Història i la Cultura, a través de l'assignatura de Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural o en desenvolupament de projectes interdisciplinaris.

Sabers bàsics

3.1. Reptes del món actual.

G1. Pensament crític

- Estratègies per a l'emissió d'opinions i judicis de valor a partir de diferents tipus de fonts.
- Adquisició d'habilitats per a l'expressió de conclusions a través de textos expositius i elements gràfics.
- Ús de fonts diverses (primàries i secundàries) com a textos, fotografies, mapes, obres d'art, edificis històrics, documents audiovisuals, procedents dels mitjans de comunicació i altres fonts.

G2. Drets i llibertats

- Noció de desigualtat social i conflicte social.
- Noció de drets i llibertats.

3.2. Societats en el temps.

G2. Educació patrimonial

- Elements patrimonials aplicant nocions temporals bàsiques. Aproximació a la història recent (Guerra Civil, dictadura i transició) i a la memòria democràtica.
- Nocions de causa, conseqüència, empatia, simultaneïtat i interpretació històrica.
- Noció de canvi, continuïtat, simultaneïtat i durada i evidència.
- Moviments migratoris a la Comunitat Valenciana, Espanya i Europa

Competències específiques

- Competència específica 1.

Utilitzar de forma guiada i delimitada dispositius i recursos digitals per a buscar informació, comunicar-se, col·laborar i crear contingut digital senzill amb seguretat i eficàcia.

- Competència específica 3.

Plantejar i respondre preguntes sobre qüestions de la vida quotidiana relatives a l'entorn natural, social i cultural aplicant, amb suport i guia de materials i del professorat, el raonament científic i l'experimentació

- Competència específica 6.

Situar cronològicament i espacial els esdeveniments que marquen l'inici i el final dels grans períodes històrics mitjançant l'ús de diferents fonts històriques i unitats de temps i identificar i explicar els principals processos de canvi subjacents i la seua interrelació.

- Competència específica 8.

Reconèixer alguns elements destacats del patrimoni natural, històric i cultural de la Comunitat Valenciana i Espanya i explorar i formular propostes per a promoure el seu reconeixement i protecció.

Metodologia de treball: "Puzzle d'Aronson"

1.-Discussió en grup d'experts/es: es junta l'alumnat amb el mateix problema o tema (A, B, C, D o E) i comparteixen el què han fet individualment, corregint els errors i resolent el problema o tema correctament.

2.-Explicació de cada expert/a en grup base: tornen al grup base i expliquen el seu problema o tema a la resta.

1.-Activitat Inicial

Debat:

- Què va ser la Guerra Civil o Guerra d'Espanya ?
- Saps que va passar al Fondó durant aquesta guerra?

Visualització del documental

- *Des d'un lloc on mai no passa res*

Objectius

- Detectar coneixements previs sobre la Guerra d'Espanya i les seues conseqüències
- Debatre sobre els fets que van ocórrer al Fondó

2.-Grup d'experts i expertes: La Guerra d'Espanya: 1936-1939

El grup d'experts i expertes de "La Guerra d'Espanya 1936-1939" s'acostarà a les causes i les conseqüències del conflicte

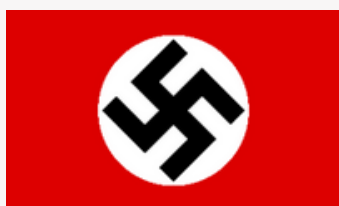
Activitat 1

Elabora una línia del temps on situar cronològicament els següents esdeveniments de la història d'Espanya: La Transició Democràtica, La Dictadura de Franco, La II República i la Guerra d'Espanya

Activitat 2

Durant la II República es van dur a terme reformes que van dividir el país entre aquells que estaven a favor d'elles i d'altres que estaven en contra, la qual cosa va derivar en tensió entre els partidaris de les dues postures.

En aquest context esclata la guerra quan un dels bàndols contrari a les reformes, els nacionals, dona un colp d'estat per acabar amb el govern de la II República, el qual serà defensat pel bàndol dels republicans. Aquests dos bàndols van ser recolzats per països estrangers. Relaciona cada país amb el bàndol al qual va recolzar (Alemanya; Itàlia i la URSS):

Activitat 3

La Guerra d'Espanya va començar el 17 de juliol de 1936 i va finalitzar el dia 1 d'abril de 1939. Observa l'evolució del conflicte durant aquest temps i respon a les preguntes:

Començament de la guerra

Juliol de 1938

Febrer de 1939

Zona Republicana

Zona Nacional

Respon a les següents qüestions:

- Quin bàndol va guanyar la guerra?
- En quin bàndol es va situar Monòver?
- Quin paper va tenir el Fondó al final de la guerra?

Activitat 4

A partir de les següents fotografies pensa quines van ser les conseqüències de la guerra.

Muerte de un miliciano. Robert Capa. Museo Reina Sofia

Escola Cervantes. Hospital del Socorro Rojo. Caneu. Monòver

Vaixell Stanbrook a la seua arribada a Orà (Algèria). Arxiu de la Democràcia UA

Presoners republicans a l'estació de Múrcia a Alacant. Arxiu de la Democràcia UA

Menjador de pobres. Campaña. Barcelona

Edifici enderrocat pels bombardejos. BNE. Madrid

3.-Grup d'experts i expertes: La construcció d'un nou Estat

El grup d'experts i expertes "La construcció d'un Estat" haurà de treballar sobre els aspectes polítics de l'Estat que sorgeix després de l'alçament militar del General Franco i la victòria posterior en el camp de batalla. Els sublevats imposaran un model polític que ha marcat de manera indeleble el nostre país i que per tant és imprescindible que siga conegut pel nostre alumnat.

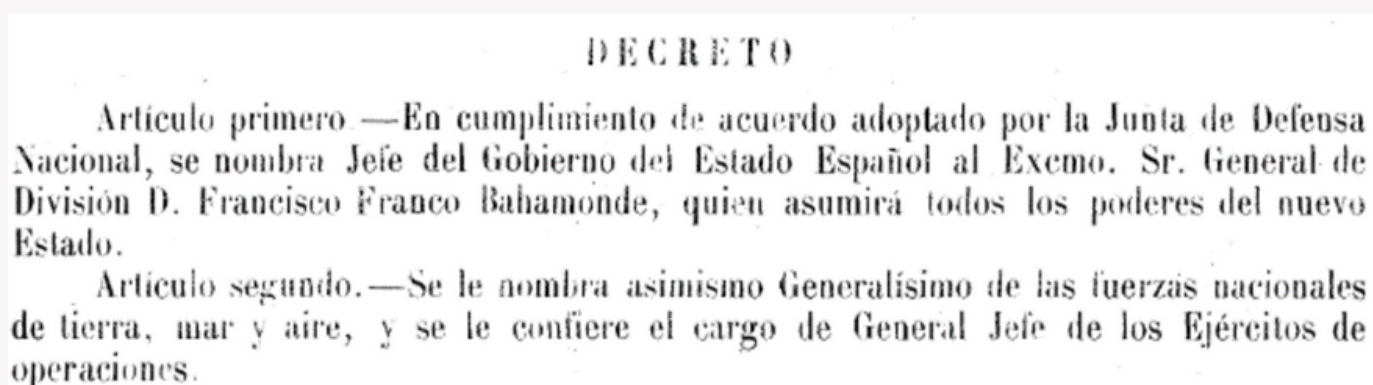
Activitat 1

Primer investigarem la persona escollida per dirigir aquest "nou Estat" i les lleis que va promoure. Els membres del grup hauran d'observar la imatge i llegir el text per respondre les preguntes que es formulen posteriorment

- Coneixes la persona que apareix en la imatge?
- Com es diu?
- Quin càrrec va exercir?
- Què en saps?
- Exposeu en grup el que recordeu de la seua persona i recolliu en un full les conclusions a què heu arribat.

Activitat 2

Decreto 138/1936 de 29 de septiembre – Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional de España

A quina ciutat es va signar el decret 138/1936? Per què es va signar allà? Què va ser la Junta de Defensa Nacional? Qui la componien? Què vol dir l'expressió "assumirà tots els poders del nou estat"?

Realitza una petita investigació sobre el terme "Generalíssim". Busca informació sobre com es tria el president d'Espanya en l'actualitat, quines diferències trobes amb procedir la Junta? Pots trobar informació addicional al codi QR

Activitat 3

Una de les principals característiques del qualsevol estat democràtic és l'existència de partits polítics. Al període anterior al franquisme hi havia un nombre important de partits. A les dades següents podem veure quins partits van obtenir més escons.

- Partido Socialista Obrero Español (PSOE) 99 escons
- Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA) 88 escons
- Izquierda Republicana (IR) 87 escons
- Unión Republicana (UR) 37 escons
- Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) 21 escons
- Partido Comunista de España (PCE) 17 escons
- Partido de Centro Nacional Republicano (PCNR) 17 escons
- Bloque Nacional (BN) 12 escons
- Lliga Catalana (LC) 12 escons
- Partido Agrario Español (PAE) 10 escons
- Comución Tradicionalista (CT) 9 escons
- Partido Nacionalista Vasco (PNV) 8 escons

Alguns d'aquests partits es presenten avui a les eleccions? Quins? Llegeix el text següent i explica que va passar amb ells després de l'arribada al poder de Franco:

"DISPONGO:

Artículo Primero: Falange Española y Requetés, con sus actuales servicios y elementos, se integran, bajo Mi Jefatura, en una sola entidad política de carácter nacional que, de momento, se denominará Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S. (...) Quedan disueltas las demás organizaciones y partidos políticos"

Francisco Franco

Decreto número 255 de 19 de abril de 1937 – Boletín Oficial del Estado

Quina organització política era l'única permesa al "nou Estat"? Quan recupera Espanya la resta de formacions polítiques?

Activitat 4

Quins símbols creus que ha de tenir un país? Quins et semblen els més importants?

A continuació, recollim la bandera imposada pel nou Estat franquista i la bandera actual del nostre país

Compara les dues banderes. Quines similituds mantenen? Realitza una breu investigació sobre l'origen dels símbols que representen i anota l'origen i el significat.

Activitat 5

Demana a la teua família que et mostre monedes de l'època de Franco, és possible que encara en tingueu alguna per casa, també podeu buscar la seua imatge per internet. Fixa't en els símbols que apareixen i classifica la informació recollida de manera sistematitzada atenent els següents aspectes:

- Any i valor de la moneda
- Símbols que apareixen
- Significat dels símbols

Per què penses que són importants els símbols que hi apareixen?

Observaràs que hi ha un símbol que es repeteix molt, és el del jou i les fletxes, que també trobem a la bandera de Falange. Fes una cerca per internet i recull al teu quadern l'explicació del seu origen i la raó per la qual va ser tan utilitzat al nou Estat

Pregunta a la teua família si recorda aquest símbol en algun lloc de Monòver o de la teua localitat.

- On ho podíem trobar en aquella època?
- Queda encara algun al poble?
- A què creus que és degut?

4.-Grup d'experts i expertes: L'exili republicà de 1939

El grup d'experts i expertes de "L'exili republicà de 1939" treballarà sobre una de les principals conseqüències de la guerra com és exili.

Activitat 1

A causa de la guerra milers de dones, homes i xiquets/es es van veure obligats a fugir d'Espanya per posar fora de perill les seues vides, primer de la contesa i després de la violència exercida per la dictadura franquista durant quaranta anys. Es calcula que al fred hivern del 1939 més de mig milió de persones havia creuat la frontera amb França, moltes a peu. En molts casos va ser un viatge sense retorn

Busqueu i poseu en comú les definicions "d'exili" i, si és possible, les diferències i semblances entre:

- Exiliats/des
- Refugiats/des
- Emigrants
- Immigrants

Els xiquets i xiquetes també van patir l'exili durant i després de la Guerra Civil. El Govern de la Segona República i diferents organismes polítics i d'ajuda humanitària internacional van organitzar una sèrie d'expedicions col·lectives a França, Rússia, Mèxic, Anglaterra, Bèlgica, Suïssa, Dinamarca... per allunyar els menors de les zones de combat.

Vos convidem a conèixer a través de les fonts històriques (cartes, fotografies o fitxes personals) algunes d'aquestes experiències mitjançant l'exposició virtual del Centre Documental de la Memòria Històrica:

<https://www.culturaydeporte.gob.es/cultura/areas/archivos/mc/archivos/cdmh/destacados/2020/quedateencasa/ninos-evacuados.html>

Activitat 2

Heu pensat si de sobte un dia haguéreu de marxar de casa, sols/es, sense les vostres famílies, a un lloc desconegut?

- Com vos sentiríeu?
- Què és el que més trobaríeu a faltar?
- Què vos portaríeu a la maleta?
- I molt important, com vos agradaria que vos reberen?

La nostra província durant la guerra va ser un espai “de recepció”, sobretot de xiquets i xiquetes que provenien d'altres llocs d'Espanya i que van ser allotjats/ades tant en famílies, com en colònies escolars. Concretament en aquesta zona es va ubicar la colònia número 10, situada en una casa anomenada “Villa Paca” al barri de l'Estació d'Elda, molt a prop de Monòver.

Els xiquets i xiquetes que van estar en aquest tipus de colònies van dibuixar el dia a dia de la guerra. aquests dibuixos formen part avui de l'exposició “Llapis, paper i bombes”. A més, de visitar-la de manera virtual podeu sol·licitar que la porten a la vostra escola! Vos atreviu? Ací teniu la direcció <https://es.llapispaperibombes.com/>

Ara escoltareu la història d'Hèlia González una dona que va haver de fugir quan va acabar la guerra amb la seua família quan només tenia 4 anys en el vaixell Stambrook que va salpar del port d'Alacant cap al nord d'Àfrica

Hèlia González, 'in memoriam' | Els braços del capità Dickson

Hèlia González tenia només 4 anys quan el capità Archibald Dickson la va agafar en braços per a pujar-la a l'"Stambrook", l'últim vaixell de la Guerra Civil.

Activitat 3

Feu de manera individual un dibuix o un collage amb fotografies i escriviu un breu text que reflectisca la història d'Hèlia González

Activitat 4

Des del Fondó també va eixir gent cap a l'exili, en aquest cas en avió. Busca informació sobre qui eren algunes de les persones que van eixir d'Espanya des d'aeròdrom que hi havia:

- Juan Negrín
- Dolores Ibarruri
- Rafael Alberti
- Teresa León

5.-Grup d'experts i expertes: Sense Elles la Història no està completa

Aquest grup d'experts i expertes treballaran alguns aspectes relacionats amb la història de les dones i amb la cultura i l'art de l'època en què va tenir lloc la guerra i on trobem algunes de les persones que van marxar a l'exili des del Fondó.

Al primer terç del segle XX hi va haver un grup de pensadores i pensadors: artistes, periodistes, escriptors i escriptores, polítics i polítiques, etc. A qui se li va anomenar la "Generació del 27". Segur que has sentit els noms de Federico García Lorca, Dalí, Picasso, Miró, Juan Ramón Giménez, Rafael Albertí, etc. però... et sonen els noms de Maruja Mallo, Delhy Tejero, María Teresa León o María Blanchard?

La Generació del 27 era un grup mixt però que avui dia és conegut només pels seus integrants masculins. Tot i això, les pensadores i autores d'aquest grup van ser tan importants com ells en aquell moment. Les seues vides i les seues obres són una font testimonial indispensable per a la història.

A aquest grup de dones (literates, pintores, actrius, cantants, directores d'orquestrs, periodistes, polítiques...) se les anomenava "Las Sinsombrero". Coneguem-les!

Veieu un fragment del següent video des del minut 05:03 al 06:09: "Entrevista a Maruja Mallo en 'A Fondo' de TVE"

<https://www.rtve.es/play/videos/a-fondo/maruja-mallo/4995675/>

Activitat 1

Reflexiona sobre el que s'ha visualitzat responnent aquestes preguntes i comentant-les amb els teus companys i companyes

- Per què Maruja Mallo, Margarita Manso, Federico García Lorca i Salvador Dalí es van treure el barret?
- Què implicava això segons Maruja Mallo?
- Per què la gent els insultava per treure's el barret?

Activitat 2

La II República defensava una educació pública laica, gratuïta i obligatòria. Un dels seus assoliments va ser afavorir l'accés a l'educació a tota la població. Aquest programa educatiu implantava un ensenyament públic per a tota la població, accessible a tots i totes segons les seues aptituds i vocacions i no segons la seua situació econòmica, social o confessional. Es tractava d'una educació nacional que seguia les directrius de la pedagogia activa, experiencial i integral, que estimulava el desenvolupament de la personalitat de cada xiquet i de cada xiqueta a les escoles mixtes al temps que introduïa el concepte de coeducació.

"Una preparación para la vida; reflexionemos y pensemos que la escuela debe ser copia, en pequeño, de cuanto pasa en la sociedad... ¿cómo se sostiene que en la escuela deben los sexos estar separados? Pues porque ¿lo están en la vida? La Institución Libre de Enseñanza defendía que la unión de los dos sexos debe continuarse en todos los grados de las escuelas, para que esta sea imagen de la vida"

Cercar el significat de les següents paraules:

- Coeducació
- Ensenyament mixt
- Igualtat
- Drets de les dones
- Ciutadania
- Sufragisme
- Igualtat real
- Igualtat legal
- Diferència
- Feminisme

Responen a a les següents preguntes:

- Què va suposar per a l'avanç dels drets de les dones l'Escola Republicana?
- Homes i dones hem de ser idèntics per a accedir a la igualtat?
- Vol dir el mateix diferència que desigualtat?
- Quina diferència hi ha entre escola mixta i coeducació?
- Quins valors defensava l'Escola de la República per a les alumnes i els alumnes?
- Quines similituds i quines diferències té el teu Institut amb l'Escola de la República?

Activitat 3

La victòria de Franco en la Guerra Civil va implicar la restauració del sentit tradicional de la família. Es deroguen les lleis civils de l'etapa republicana revalidant-se el control ideològic de l'Església sobre l'ensenyament. La Secció Femenina es converteix en element de transmissió del paper secundari de les dones en la societat, en tenir a les seues mans una part important de la formació de les futures mestres: economia domèstica, labors, música i formació política i social, a més de l'educació física. Es va prohibir l'escola mixta i, ja que segons el Fur dels Espanyols es pretenia "alliberar a la dona del taller i de la fàbrica", en l'educació femenina van tornar a tenir un gran pes el domèstic i la religió. Es torna a la separació de sexes a les aules i a una educació diferenciada reflex de les diferents funcions socials d'homes i dones.

- Localitzeu a una dona de la vostra família o del vostre entorn, que s'haja educat en l'etapa de l'en el Franquisme. Prepareu deu preguntes per a conèixer com va ser la seua educació, què va aprendre, com li va influir en la seua vida, quina hauria canviat. Realitzeu l'entrevista, intentant gravar-la. Compareu les seues respostes amb la vostra situació actual o la de les companyes. Redacteu les vostres conclusions i exposeu-les a la resta del grup.

6-Itinerari: Visitem el Fondó

Una vegada treballades les activitats i conegut més sobre la guerra i les seues conseqüències es proposa una visita didàctica al Fondó de Monòver per conèixer aquest espai memorialista des d'on va marxar cap a l'exili l'últim govern de la II República així com altres personalitats de l'època.

Recorregut

- L'Escoleta. Centre d'interpretació
- El Refugi
- El memorial
- El Quarter
- L'Aerodrom

Del Fondó a l'exili

**Autoría: Rubén Blanes Mora; Rocío Díez Ros; Laura Lucas Palacios,
Bárbara Ortuño Martínez, Santiago Ponsoda López de Atalaya i Felipe Sigüenza Tarí**